

ISSN № 2312-0665

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

**Збірник наукових праць
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди**

Випуск 48

Харків 2018

Редакційна колегія: **Голобородько К.Ю.** – гол. ред., д-р філол. наук, проф., декан укр. мовно-літературного фак-ту ім. Г. Квітки-Основ'яненка; **Дорошенко С.І.** – заст. гол. ред., д-р філол. наук, проф. каф. укр. мови ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; **Даниленко А.І.** – к.ф.н., проф. російського та слов'янського мов-ва каф. сучасних мов і культур Пейсівського ун-ту (Нью-Йорк); **Горнятко-Шумилович А.** – д-р філол. наук, проф. каф. україністики ун-ту ім. Адама Міцкевича в Познані (Польща); **Гулак А.Т.** – д-р філол. наук, проф. каф. слов'янських мов ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; **Космеда Т.А.** – д-р філол. наук, проф. каф. укр. мови ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; **Маленко О.О.** – д-р філол. наук, проф., зав. каф. українознавства та лінгводидактики ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; **Мозер М.** – габілітований д-р, екстраординарний проф. Інституту славистики Віденського ун-ту (Австрія); **Олексенко О.А.** – к.ф.н., проф., зав. каф. укр. мови ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; **Степанченко І.І.** – д-р філол. наук, проф., зав. каф. слов'янських мов ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; **Беляєва Т.В.** – к.ф.н., доц. каф. укр. мови ХНПУ ім.Г.С. Сковороди; **Піддубна Н.В.** – к.ф.н., доц. каф. укр. мови ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; **Тимченко Ю.О.** – к.ф.н., в.о. доц. каф. укр. мови ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; **Щербакова Н.В.** – к.ф.н., доц. каф. укр. мови ХНПУ ім. Г.С. Сковороди;

Рецензенти: *Степаненко Микола Іванович*, д-р філол. наук, професор, професор кафедри української мови, ректор ПНПУ ім. В.Г. Короленка;

Калайник Володимир Семенович, д-р філол. наук, професор, професор кафедри української мови ХНУ ім. В.Н. Каразіна

Затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (пр. № 1 від 30.01.2018)

Постановою Президії ВАК України № 1-05/1 від 10.02.2010 р. (перереєстрація від 13.07.2015 р., наказ МОН № 747) збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Спеціальність ДАК: *філологічні науки (мовознавство, українська мова).*

Електронну версію журналу включено до Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Збірник зареєстровано в міжнародних каталогах періодичних видань та баз даних: Ulrichsweb Global Serials Directory, OCLC WorldCat, Index Copernicus, Open Academic Journals Index (OAJI), Research Bible, BASE (Bielefeld Academic search Engine), Google Scholar (Гугл Академія), Polska Bibliografia Naukowa, ERIH PLUS.

ISSN 2312-0665 (Print), ISSN 2312-7546 (Online)

Свідectво про державну реєстрацію: KB № 15671-4143 ПР від 21.09.2009 року.

Адреса редакції: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2.

Телефон: (0572) 68-02-36

Електронну версію збірника розміщено на сайті:

<http://journals.hnpu.edu.ua/ojs/linguo>

E-mail: lingvos@meta.ua

Лінгвістичні дослідження : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2018. – Вип. 48. – 360 с.

Відповідальний за випуск: к.ф.н., проф. О.А. Олексенко

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ МОТИВНОСТІ ЯК АСПЕКТУ ЗМІСТОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТУ

Апробовано застосування інтердисциплінарного поняття мотиву в площині лінгвістики тексту й практики лінгвістичного аналізу художнього тексту. Окреслено мотивність як ієрархічну структуру феноменологічних та акціональних мотивів, що актуалізуються в змістовій організації наративної та діалогової складових художнього тексту. Осмислено зв'язок мотивності з текстовою категорією «людина» та сферою текстових комунікативних смислів. Відстежено механізми імплантації мотивів у семантичний простір тексту, виявлено лінгвальні сигнали їх реалізації.

Ключові слова: текст, змістова організація тексту, наративна складова тексту, діалогова складова тексту, мотивність, мотив, мотивна структура, феноменологічний мотив, акціональний мотив, комунікативний смисл.

Zaborna M. S. Communicative and Pragmatic Parametres of Motiveness as the Aspect of Content Organization of the Text. *The article concentrates on the realization of the phenomenon of motiveness in the content organization of the text in the vein of communicative and pragmatic approach to its investigation. The topicality of singling out and researching motiveness in the scope of text linguistics is related to the anthropic nature of this phenomenon, which is supposed to give a possibility under a new way of thinking to present two dimensions of the representation of a human being in the text — as a subject of text creation and as an object of depicting. The goal of the article is to substantiate the relevance of motiveness to text linguistics. According to the goal, the following tasks have been set: to analyze the phenomenon of motiveness in connection to the interdisciplinary notion of a motive; to outline the approaches to understanding motive and motiveness in the scope of linguistics; to define language signs of realization of motiveness in the content organization of the text in the novel by Bohdan Boichuk “Alipii the II and His Fiance”. The result of research is: the outline of motiveness with its hierarchical structure of phenomenological and actional motives, which are actualized in the content organization of narration and dialogue components of the text; coordination of motives character with realization in the fictional world of a literary text the images of the author and the heroes; tracing mechanisms of motive implantation in the semantic space of the text; substantiation of the connection between motiveness and the sphere of communicative meanings of the text. On the basis of this there seems to be necessary to analyze different types of the text to give motiveness a specific status in the system of text units and categories.*

Key words: text, content organization of the text, narrative component of the text, dialogue component of the text, motiveness, motive, motive structure, phenomenological motive, actional motive, communicative sense.

Антропні орієнтації сучасної лінгвістики узгоджуються з комунікативно-прагматичним радикалом текстових досліджень. З одного боку, це виявляється в осмисленні дискурсивної природи тексту, зокрема художнього, й усвідомлення його як фікційного світу, де в площині комунікації «автор — читач» спеціально дібрані в процесі породження тексту змістові одиниці слугують засобом трансляції комунікативних смислів та втілення інтенцій автора. З іншого боку, референційні механізми, що співвідносять зміст художнього тексту з реальним світом, актуалізують увагу до наративної та діалогової складових тексту, де в оповіді наратора та в інтеракціях персонажів можна виявити й відстежити підпорядковані загальній текстовій інтенції

індивідуальні психологічні особливості, прояви темпераментів, домінуючі почуття, емоції, схеми поведінки, мотиви діяльності тощо.

Окреслений стан дослідницької думки увиразнюється на тлі лінгвістичної експансії, яка сформувалася в науці другої половини ХХ – початку ХХІ століття і яка передбачає, по-перше, лінгвістичне переосмислення понять, що актуалізуються в різних царинах гуманітарного знання, по-друге, введення в лінгвістику тексту феноменів синкретичного, міждисциплінарного характеру. Певною мірою такий вектор наукового пошуку можна екстраполювати на дослідження змістової організації тексту як «складного синтезу мовних і позамовних чинників, стосовно яких зовнішній аспект мовних одиниць є засобом вираження текстових смислів» [2, с. 82]. Усвідомлення того, що способи організації змісту тексту корелюють зі способами структурування реальності, актуалізує відношення причинності, яке «дає змогу певній текстовій події впливати на іншу текстову подію» [2, с. 45], забезпечуючи тим самим смислову цілісність тексту. Пов'язаний із відношенням причинності універсальний смисл «людина» зумовлює розгляд у змістовій організації тексту аспекту мотивності. Актуальність виділення й розгляду мотивності в площині лінгвістики тексту визначається антропною природою цього феномену, що дозволить представити на новому витку осмислення два виміри репрезентації людини в тексті – як суб'єкт текстотворення і як об'єкт зображення. Пропонований у статті аспект підходу до тексту роману Богдана Бойчука «Аліпій II і його Наречена» [4] можна вважати першим наближенням до окресленої проблематики.

Мета статті – обґрунтувати релевантність поняття мотивності для лінгвістики тексту. Відповідно до мети ставляться завдання: 1) осмислити феномен мотивності у зв'язку з міждисциплінарним поняттям мотиву; 2) окреслити підхід до усвідомлення мотиву й мотивності в площині лінгвістики; 3) екстраполювати мотивність на сферу текстових комунікативних смислів; 4) відстежити механізм актуалізації мотивності в семантичному просторі тексту; 5) виявити мовні сигнали реалізації мотивності в змістовій організації тексту.

Осмилення феномену мотивності опирається на поняття мотиву, що, з одного боку, функціонує як об'єкт літературознавчого аналізу, а з іншого, – актуалізується в різних напрямках психологічних досліджень. Певною мірою це корелює з двома лексико-семантичними варіантами слова *мотив*: 1) тема або ідея твору мистецтва; 2) підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку; причина [13, с. 810].

У літературознавстві, де перший досвід наукового висвітлення мотиву пов'язують з «Поетикою сюжетів» О. Веселовського [5], окреслюються дві площини розгляду мотиву, що протиставляються як система «фабула – сюжет» та система «смісл – текст». Система «фабула – сюжет» актуалізується в контексті поетики, у рамках якої, власне, і розпочалося дослідження мотиву, що, корелюючи з подією, поступово починає розглядатись як феномен нарративу. При цьому, постаючи як узагальнення повторюваних подій (наприклад, батько приносить у жертву свого сина), мотив виявляється в парадигмі,

якою слугують твори певного письменника, напряду, епохи тощо. Загалом же семантична, морфологічна, тематична, дихотомічна, структурно-семантична й прагматична концепції мотиву, що сформувався в літературознавстві та фольклористиці [12], увиразнюють його як «оповідний феномен, що співвідносить у своїй семантичній структурі предикативне начало фабульної дії з її актантами та основними просторово-часовими характеристиками, інваріантний у своїй приналежності до мови оповідної традиції та варіативний у своїх подійних реалізаціях у фабулах, інтертекстуальний у своєму функціонуванні й такий, що набуває естетично значущих смислів у рамках сюжетних контекстів» [11, с. 37]. Система «смысл – текст» передбачає широке розуміння мотиву як будь-якого смислового повтору [6, с. 30]. Тим самим увиразнюється відсутність у ньому структурного начала, що веде до суміщення поняття мотиву та лейтмотиву (останній розуміється як семантичний повтор насамперед у межах тексту одного твору, тоді як мотив вирізняється повторюваністю в системі творів).

У психології мотив розглядається як аспект суб'єкта поведінки, що виступає його стійкою особистісною властивістю, яка зсередини спонукає до виконання певних дій. Моністичний підхід до розуміння мотиву презентує різноманітність поглядів: мотив як ціль; мотив як потреба; мотив як намір; мотив як стійка властивість особистості; мотив як поштовх тощо. Приреченість спроб знайти одну-єдину домінанту у визначенні мотиву пояснюється розумінням зумовленості поведінки людини системою детермінацій, що позначається на домінуванні в психологічній науці плюрального підходу до осмислення мотиву, у контексті якого він постає і як потреба, і як ціль, і намір, і поштовх, і властивості особистості, що детермінують діяльність людини. Як зауважує Є. Ільїн, усі ці феномени «можуть впливати на формування конкретного мотиву, але жоден з них не може підмінити мотив загалом, тому що вони виступають лише його компонентами» [8, с. 83].

У площині лінгвістики мотив як самостійний феномен не окреслюється. Дисертаційне дослідження А. Тарабакіної [14] актуалізує ідею мовної імплементації мотиву з опорою на ті підходи до його розуміння, що сформувався в літературознавстві. Як наслідок, виділяють систему мовних знаків, які репрезентують елементи семантичної структури мотиву усамітненого місця, що загалом підводиться під поняття мовної техніки його відтворення. Водночас паралельно поняття мотиву актуалізується у зв'язку з процесом породження тексту, як його розуміє М. Димарський [7]. Не претендуючи на статусне осмислення цього феномену, дослідник виявляє його у зв'язку з організацією подійної структури тексту, розглядаючи як її субстрат у процесі розгортання сюжету. Мотив при цьому представляється як континуум, який об'єднує ланки змісту, що «не вписуються в канву подій, але утворюють головні опорні пункти сюжету», виступаючи, фактично, чинниками тієї чи тієї події й скріплюючи смисловими відношеннями подійну структуру загалом.

М. Димарський не з'ясовує характер мотивів як сюжетовірних елементів, не описує механізми їх актуалізації, що, власне, й не було його завданням. При цьому, однак, він спонукає до контамінованого, інтегрованого

потрактування мотиву, зокрема, такого, яке поєднало би в собі два його начала – оповідне, що розглядається в літературознавстві, та імперативне, волюбове, що осмислюється в психології. Так, увиразнення зв'язку мотиву з подійною структурою зближує його з аспектом текстового наративу. Водночас зосередження уваги на тому, як виклад подій підпорядковується тому чи тому мотиву, актуалізує його усвідомлення як психологічного конструкту.

Таким чином, створюється прецедент для контамінації двох підходів до розуміння мотиву. У цьому плані пропонують міркування:

1) Апробована в літературознавстві практика ідентифікації мотиву через предикатні та непередикатні слова (наприклад, мотив втечі, мотив зустрічі, мотив води) експлікує зв'язок мотиву й теми. Якщо скоординувати розуміння теми як «вербально зафіксованого смислу оповіді» [11, с. 35] та комунікативно-прагматичного статусу тексту як діалогу автора й читача, то можна розглянути мотив під радикалом комунікативного смислу тексту, що формується відповідно до авторських інтенцій та в процесі породження тексту впливає на добір змістових мовних засобів. Вияв таких «тематичних» мотивів як комунікативних смислів здійснюється феноменологічно, тобто передбачає залучення мовної інтуїції, «вслухання» в лінгвальну матерію тексту, «зчитування» мовних сигналів, що загалом узгоджується з запропонованою Е. Гуссерлем феноменологічною редукацією. У результаті окреслюються, так би мовити, феноменологічні мотиви, або мотиви-феномени, які, виступаючи складниками «життєвого світу» автора (а потенційно, і реципієнта, у якого така ж свідомість), відповідають комунікативному смислу тексту – інформаційному компоненту повідомлення, що «формується як результуюча домінанта комунікативних стратегій усіх учасників кооперативного спілкування, яке відбувається в межах певного контексту і ситуації із застосуванням вербальних, невербальних і паравербальних засобів» [1, с. 348];

2) У процесі породження тексту мотиви-феномени екстраполюються на мотиви персонажів і конкретизуються в мотиваційній сфері їх особистостей, де пов'язуються з власне спонукальними, діяльними, акціональними мотивами. Так, наприклад, феноменологічний *мотив «повернення»* імплікує *мотив/мотиви до повернення* як акціональний/акціональні мотиви. При цьому мотиви-акції постають як усвідомлені чи неусвідомлені внутрішні стани, що спонукають до діяльності, спрямованої на задоволення певних потреб, надаючи цій діяльності особистісного смислу. Вони пов'язані з експліцитною та імпліцитною інформацією, що творить змістове наповнення тексту. З одного боку, акціональні мотиви виступають еманациєю узагальненого текстового комунікативного смислу, слугують засобами його трансляції й розгортання, з іншого, – підпорядковують собі, детермінують подійну структуру змістової організації тексту;

3) Дуалістичний характер мотиву дає підстави говорити не стільки про мотив, скільки про мотивність тексту. Вона постає як рівнева структура, що передбачає ієрархічну організацію акціональних та феноменологічних мотивів, які – за аналогією до типів предикатів – можна номінувати відповідно мотивами I і II рангу.

Окреслені зауваги слугують підставою для осмислення релевантності мотиву й мотивності для лінгвістики тексту. Певною мірою висловленим узагальненням сприяли спостереження над змістовою організацією тексту роману Богдана Бойчука «Аліпій II і його Наречена». Виявлені в ній способи актуалізації та лінгвальні сигнали феноменологічних та акціональних мотивів увиразнюють представлені теоретичні міркування.

Текст роману транслює узагальнений комунікативний смисл, що корелює з феноменологічним мотивом дороги як життєвим імперативом. Мотив втілюється в оповідь «всезнаючого» недієгетичного наратора про подорож героя, у яку він вирушає, аби знайти свою Наречену. У дорозі Аліпій II спілкується з різними людьми, головним чином із жінками, деяких із них навіть приймаючи за Наречену. Тим самим у романі тісно переплітаються наративний та діалоговий реєстри викладу подій. Актуалізації мотиву дороги слугують: 1) особистісні смисли та феномени «життєвого світу» автора; 2) послідовний характер розгортання подійної структури; 3) висока частотність лексеми *дорога*, що дозволяє ідентифікувати її як ключове слово, що узгоджується з концептуальною текстовою інформацією; 4) комплекс предикативних лексем, які утворюють фрагмент лексико-семантичного поля *дорога*.

Особистісні смисли автора співвідносять текст зі свідомістю його творця. Їх можна пов'язати з інтерпретаційною текстовою інформацією як феноменом, що в постструктуралістських концепціях тексту узгоджується з контекстом культури, у межах якого народжується текст. Вагомим складником цього контексту виступає свідомість автора. Богдан Бойчук відомий насамперед як один із яскравих представників Нью-Йоркської групи поетів. Його поезія, як зауважує М. Ткачук, — «напружений роздум про феномен людського життя» [15, с. 11]. У поетичних роздумах Богдана Бойчука [3] вирізняється релевантне для декодування комунікативного смислу тексту роману розуміння дороги як «метафори життя» (поезія «Дорога»), де людина, якій «дорога корчилась в ногах», «до кінця» перебуває в стані самотності («Подорожній»), постійно прагне збагнути себе, віднайти себе, вчиться «ставати бувшим» («Пора жовтіння»), залишаючись вічним мандрівником: «Я йшов кудись і знав: мій шлях — в нікуди; я йшов і знав: мій хід — життя» («Десять була»).

Дорога як домінуючий поетичний смисл Богдана Бойчука екстраполюється на роман «Аліпій II і його Наречена», де розгортання сюжету як «засобу осмислення життя» [9, с. 242] здійснюється за побудованою на хронологічному субстраті послідовною схемою реалізації подій. Тим самим інформаційно-смисловою структурою тексту формує узагальнений текстовий комунікативний смисл дороги як життєвого шляху, що втілюється в послідовності диспозиційних одиниць, які в тема-ремагічному плані зосереджуються навколо зустрічей та спілкування героя з жінками, що трапляються йому на шляху пошуку Нареченої: молодиця Явдоха → наречена з дитятком (Роксана) → жінка з озера → монахиня з «Дому наречених» → Наречена Роксана.

Пов'язаний з текстовим комунікативним смислом дороги як життєвого шляху феноменологічний мотив дороги ідентифікується засобом

функціонування в семантичному просторі тексту ключового слова *дорога* та слів, що перебувають з ним у гіперо-гіпонімних відношеннях, наприклад: – *За чим ти прийшов, юначе? – Я хотів розпитати у вас **дорогу**... // Заки Аліпій вибрався по світлій дорозі назад, надворі було зовсім темно. Він не пригадував, якими **доріжками** добрався ранком до церкви, тому й не знав, як повертатися назад. У поспіху звернув у першу **вуличку**, на яку натрапив // Він відчував неспокій у душі, крім того, мав передчуття, що саме сьогодні йому відкриється таємниця і зміст майбутнього, крізь яке повинна простелитися також **дорога** до Нареченої // – **Дорога** до неї дуже довга. А на кінці **дороги** ... бачу твою наречену, але ти наче зустрінеш її і не зустрінеш // – Ідїть додому, пане-дію, і шукайте віллу воєводи. Вона зовсім близько. Кожна людина в містечку покаже вам **дорогу** // Коли він виходив з дому й відчував під ногами **дорогу**, його сповнювало таке одуховлення, що він жодної хвилини міг піднестися в повітря й полетіти до нареченої // – Ви, бачу, втомлені **дорогою** і знеможені // До нього підійшла тоді старша жінка, дала йому кілька золотих, як сонце, яблук і вивела на **доріжку**, яка вела до «Дому наречених» // – Ідїть отією **стежкою** попри дїм регістраторів униз // Вийшовши на **дорогу**, Аліпій II, не надумуючися, скрутив наліво й пішов у південно-західному напрямі. В окремих контекстах лексема *дорога* становить дистрибуцію лексеми *життя*, як-от: – *Твоя лінія **життя** довга й різка. Я бачу в ній дві жінки, які віддадуть тобі своє життя. Але й заберуть твоє. На кінці лінія **життя** роздвоюється. Уважай, щоб взяти правдиву **дорогу**! // Оце твоя лінія серця. Вона не така різка, як лінія **життя**. Бачиш, доволка прямої лінії плететься оця завивиста. Це твоя **дорога** до нареченої // Все в **житті** можливо і неможливо. Але простягни перед себе долоню. І йди в тому напрямі, який показує тобі головна лінія серця. Тобі не треба буде йти через гори і ліси. **Дорога** до нареченої рівна і пряма, як і твоє **життя**.**

Врешті, лінгвальними сигналами мотиву дороги слугують вжиті в предикатній позиції біля суб'єктних лексем, які номінують героя роману, дієслова зі значенням руху, що утворюють фрагмент лексико-семантичного поля *дорога*, зокрема: *вибратись, вирушати, податись, йти, ходити, проходити, піти, зайти, вийти, підійти, дійти, прийти, перейти, пройтись, волочити ногами, поспішати, бігти, добігти, побігти, забігти, перебігти, летіти, втікати, кинутись, зірватись на ноги, добиратись, добратись, наблизитись, підповзти, протиснутись, опинитись, ступити, скрутити, звернути, зупинитись, повертатись, повернутись, блудити, натрапити.*

Актуалізація акціональних мотивів (власне мотивів, що спонукають героя бути в дорозі) здійснюється в тексті у два етапи: 1) формування (визрівання) мотиву; 2) закріплення (активація) мотиву.

Механізм визрівання мотиву в психологічному аспекті пов'язують зі створенням колізійної ситуації, що примушує людину страждати й шукати вихід з неї. Український психолог В. Роменець вибудовує ланцюг формування мотиву: страждання як неопредмечена пристрасть → амбівалентність як результат пристрасті, що знайшла свій предмет і має зробити вибір для свого самовизначення → прийняття рішення як мотиваційне самовизначення [10, с. 51]. Якщо вважати таку позицію за аспект культурного

досвіду інтерпретатора, то її прийняття дозволяє виділити в наративній частині тексту роману Богдана Бойчука складне синтаксичне ціле, релевантне для осмислення відтворених у ньому стадій візрівання мотиву, що спонукає героя вирушити в дорогу. Змістова організація цієї одиниці на тлі переключання текстових модусних реєстрів увиразнює три етапи становлення мотиву, які, фактично, віддзеркалюють ланцюг, вибудований В. Роменцем: 1. Фокусування об'єкта пристрасті та страждання героя, викликане неусвідомленим бажанням, що загалом виявляється в актуалізації емотивного модусу тексту: *Аліній П підвів голову і глянув на неї. Вона неквапно зняла з себе шати... Раптом у свідомість Алінія П ринула така буря почуттів, що він стояв наляканий і розгублений, мов хлопчина, і не знав, що з ним діється. Він хотів клякнути перед Нареченою на коліна, хотів молитися до неї, хотів голубити її, гладити її золоте волосся і до кінця життя подивляти її красу. Бідний Аліній П не знав, що в ньому народжувалося кохання, яке з усією інтенсивністю проникало в його душу й почування. Та коли воно почало полонити також його тіло,...* Алінія П *охопив жах*, і він, *закривши долонями обличчя, кинувся між берези*. 2. Опредмечення пристрасті та амбівалентність відчуттів у процесі здійснення вибору на тлі чергування емотивного й ментального реєстрів та актуалізації вольового модусу: *Він біг і біг, полишив за плечима гай, перебіг цілий ліс і, заплутавшись між кущами, впав знеможений на землю й розридався. Коли ж відчув холод у тілі, прийшов повільно до свідомості, розплющив очі й глянув угору. Світало, сонце ледь-ледь підносилося над кущами, а роса вкривала заспану ще траву. Що це таке? Що це сталося в природі? Та щойно було пополудне. Та щойно він так ганебно втік від Нареченої. А це вже ніби ранок. Йому стало соромно за свій вчинок. Він відчув єдине бажання: повернутися до Нареченої, впасти перед нею на коліна й просити вибачення*. 3. Прийняття рішення на тлі утвердження вольового модусу: *Він зірвався на ноги й почав бігти назад*.

Активізація акціонального мотиву пов'язується з експліцитною текстовою інформацією й здійснюється, з одного боку, у коментарях «всезнаючого» наратора, з іншого, – увиразнюються в мовленневих актах героя в інтеракційній площині тексту. У цьому плані окреслюється мотив «знайти Наречену», що входить у систему апріорних комунікативних смислів наратора й героя. Так, апріорний мотивний комунікативний смисл репрезентує вживання в лексико-семантичному оформленні висловлень наратора синтагм «дієслово руху + інфінітивна/прийменниково-відмінкова форма на позначення вторинної предикатної синтаксеми цільової семантики» на зразок: *Від тієї ночі Явдоха й Аліній спали разом. Йшли разом у поле на роботи, доглядали разом худобу зимою. При тому Аліній не забував про свою Наречену. Коли тільки мав хвилину, йшов шукати її // Він часто вибирався на пошуки Нареченої // Надворі почало сутеніти, коли Аліній вибрався на пошуки Нареченої. Він відчував неспокій у душі, крім того, мав передчуття, що саме сьогодні йому відкриється таємниця і зміст майбутнього, крізь яке повинна простелитися також дорога до Нареченої. Тому й вийшов на пошуки // Аліній поховав її поблизу потічка, щоб вона слухала його журчання і знала, що діється у світі хлібів, трави і квітів. Тоді замкнув двері, причинив хвіртку й пішов шукати віллу*

*Нареченої // Та не сиділося Аліпію в домашньому затишку. Думки про Наречену знов почали тривожити його душу й розбурхувати уяву. Як тільки стопився сніг і трохи підсохло під ногами, він **вибрався у пошуки**. Синхронно той самий комунікативний смисл транслюється в констативах героя. Наприклад: – У мене була ціль. – Яка? – **Я шукав Наречену**. // – А де ти був? Що ти досі робиш? – **Я шукав Наречену**. // – Ти куди йдеш? – **Шукати Наречену**. // – А куди ти так спішиш? – **Мені негайно треба шукати Наречену**. // – А чому ти шукав наш монастир? – **Я насправді шукав за Нареченою, і мене послали сюди**.*

У міру розгортання сюжету акціональний мотив «знайти Наречену» модифікується, виформовуючи апостеріорні смисли «реалізувати ціль свого життя», «здійснити своє родове призначення», «знайти зміст свого життя», «усвідомити себе». Їх маркують синтагми, що актуалізуються у висловленнях наратора на зразок: *Явдошина проста розсудливість завжди глибоко вражала Аліпія і помогла йому знов і знов повертатися до цілі свого життя, **тобто до пошуків Нареченої**. // Поступово він доходив до усвідомлення, що Роксана, з якою він жив, не була Роксаною, яку він шукав. У ньому знову ожила **необхідність шукати свою Наречену, щоб здійснити своє родове призначення**. // Аліпій попросився з маленькою монахинєю і вийшов. Сів у холодок під кущем калини й замислився. Ця старенька монахиня знайшла гармонію між дочасним і вічним, знайшла також значення свого буття. А він кидався з місця на місце, шукав змісту свого існування, шукав свого призначення, а знаходив тільки неспокій. Він ніколи ні на мить не відчував гармонії між собою і світом, не чув такоже голосу з потойбіччя. Він раптом **різко відчув потребу шукати того змісту свого життя. Але одночасно він знав, що поки не знайде Нареченої, доти й не знайде суті свого існування. Це він усвідомив з такою інтенсивністю, що негайно зірвався на ноги й побіг далі**. Механізм актуалізації апостеріорних мотивних комунікативних смислів претендує на окреме дослідження, що виходить за межі статті. У цьому ж контексті можна сформулювати такі міркування-гіпотези: 1. Апостеріорні мотиви, відомі «всезнаючому» нараторові, у вимірі існування героя до певного моменту мають статус неусвідомлених, що висновується знову ж таки з оповіді наратора: *У нього не було часу задумуватися над тим, як і де саме він мав би шукати Наречену в містечку. **Зрештою, це не було основним**. Коли він виходив з дому й відчував під ногами дорогу, його сповнювало таке одуховлення, що він кожної хвилини міг піднятися в повітря й полетіти до Нареченої*. 2. Апостеріорні мотиви модифікують феноменологічний мотив, огранюючи його новими смисловими відтінками (зокрема, у тексті Богдана Бойчука осмислення дороги як життєвого шляху трансформуються в усвідомлення цього феномену як шляху до себе).*

Загалом здійснене дослідження дає підстави для визначення мотивності як пов'язаного з текстовою категорією «людина» феномену, що осмислюється як втілена в змістовій організації тексту ієрархічна структура, у якій феноменологічні мотиви автора в процесі текстотворення детермінують способи актуалізації акціональних апріорних та апостеріорних мотивів наратора й героїв, формуючи шляхи розгортання подійного змісту та забезпечуючи трансляцію й огранення комунікативного смислу тексту. Надання

ж мотивності певного статусу в системі текстових одиниць і категорій передбачає відстеження механізмів її реалізації в процесі породження та сприйняття різних типів текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бацевич Ф.** Смысл: сущность і сфери вияву в мові. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філол.* Вип. 34. Ч. 1. 2004. С. 246–353.
2. **Бацевич Ф.,** Кочан І. Лінгвістика тексту. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 316 с.
3. **Бойчук Богдан:** Творчість. URL: <http://www.poetryclub.com.ua/metr.php?id=327&type=tvorch> (дата звернення 3.04.2018).
4. **Бойчук Б. М.** Аліпій II і його Наречена. *Бойчук Б. М. Три романи.* Київ: Видавництво «Факт», 2004. С. 175–261.
5. **Веселовский А. Н.** Поэтика сюжетов. *Веселовский А. Н. Историческая поэтика.* М.: Высшая школа, 1989. С. 300–306.
6. **Гаспаров Б. М.** Литературные лейтмотивы. М.: Наука, 1993. 304 с.
7. **Дымарский М. Я.** Проблемы текстообразования и художественный текст: На материале русской прозы XIX – XX вв. М.: КомКнига, 2006. 296 с.
8. **Ильин Е. П.** Мотивация и мотивы. СПб.: Питер, 2000. 512 с.
9. **Лотман Ю. М.** Происхождение сюжета в типологическом освещении. *Лотман Ю. М. Избр. статьи: В 3 т. Т. 1. Статьи по семиотике и типологии культуры.* Таллин: Александра, 1992. С. 224–242.
10. **Роменец В. А.** Історія психології. К.: Либідь, 2005. 916 с.
11. **Силантьев И. В.** Мотив как проблема нарратологии. *Критика и семиотика.* Вып. 5. 2002. С. 32–60.
12. **Силантьев И. В.** Теория мотива в отечественном литературоведении и фольклористике. Новосибирск: Издательство ИДМИ, 1999. 103 с.
13. **Словник української мови:** в 11 т. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. 1973. 840 с.
14. **Тарабакина А. К.** Языковые средства имплементации мотива: аутопоэтический аспект: автореферат диссертации ... канд. филол. наук. Барнаул, 2012. 24 с.
15. **Ткачук М. П.** Богдан Бойчук. Степан Сапеляк (компендій творчості поетів). Тернопіль: ТДПУ, 1994. 59 с.

Заборна Марія Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль 46027, Україна

Tel.: +38 066-105-805-7

E-mail: maria_ternopil@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-6299-0060>

Zaborna Maria Stepanivna – Ph.D in Philology, Associate-Professor, Associate Professor at the Department of General Linguistics and Slavic Languages, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, M. Kryvonosa Str., 2, Ternopil, 46027, Ukraine.

ЗМІСТ

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ. ЛЕКСИКОГРАФІЯ

<i>Беляєва Т. В., Щербакова Н. В.</i> Фразеологізми в романі Марини Гримич «Фріда»: особливості функціонування	3
<i>Божко Ю. О.</i> Семантико-синтаксичні властивості фразеологізмів прийменниково-відмінкової моделі	8
<i>Бугаєвська Ю. В.</i> Словотворчі можливості іншомовних економічних термінів	13
<i>Князь Т. М.</i> Фразеологізми на позначення різного соціального стану у творах Тараса Шевченка	17
<i>Міняйло Р. В.</i> Роль рибальської лексики в художньому тексті	22
<i>Скачкова В. В.</i> Німецькі лексичні запозичення у сферах економіки та торгівлі в сучасній українській мові	28
<i>Соприкіна В. Д.</i> Історія і сучасний стан дослідження української антропонімії (стислий огляд)	33
<i>Тележкіна О. О.</i> Гомеотелевт в українському поетичному мовленні II половини XX – початку XXI століття	42

ГРАМАТИКА

<i>Андрейко Я. В.</i> Засоби виокремлення об'єкта в художньому тексті	55
<i>Близнюк Л. М.</i> Роль семантичного суб'єкта в синтаксичній організації поетичних творів	62
<i>Дидик-Меуш Г.</i> Комбінаторика в українській мові XVI–XVIII ст.: ад'єктивно-субстантивні словосполучення і шкала композиційної семантики	68
<i>Загнітко А. П., Загнітко Н. Г.</i> Граматика місцевого відмінка: функційно-прескриптивний аспект	76
<i>Канкаш Г. Д.</i> Синтаксична організація тексту дипломатичної промови (на матеріалі виступів глав делегацій УРСР у загальних дискусіях на сесіях Генеральної Асамблеї ООН в 1962–1967 рр.)	85
<i>Карп М. А.</i> Контамінована когезія у синтаксемі англійської мультимодальної літературної казки	93
<i>Ковтун А. А.</i> Розвиток лексичних релігійних дериватів в українській мові	99
<i>Крячко О. С.</i> Семантико-синтаксичні особливості організації порівнянь з орудним відмінком у творах В. Стуса	108

<i>Лабетова В. М.</i> Потенціал прономіналізованих мовних одиниць у вираженні категорії означеності/неозначеності.....	114
<i>Марцин С. О.</i> Функціонування безсполучникових складних речень у щоденникових записях О. Гончара	120
<i>Пономаренко В. Д., Дудка О. О.</i> Структурно-семантична характеристика словотвірного гнізда з вершиною «Зима»	126
<i>Старченко Я. С.</i> Особливості інноваційних дериватів-локативів у жаргонах української мови	138

КОНЦЕПТОЛОГІЯ. ТЕРМІНОЗНАВСТВО

<i>Галаур С. П.</i> Регулятивність та її місце в системі категорій художнього тексту	145
<i>Заборна М. С.</i> Комунікативно-прагматичні параметри мотивності як аспекту змістової організації тексту	153
<i>Звонко Г. О.</i> Теоретичні засади дослідження концепту перетворення в українській мові	162
<i>Калашиник О. В.</i> Місце займенників в організації поетичного тексту	169
<i>Мартакова А. В.</i> Мовна гра: фонетична організація постмодерного поетичного тексту	174
<i>Моштаг Є. С.</i> Явище інтермедіальності в сучасних українських тревелогах	178
<i>Невська Ю. В.</i> Дискурсиви на позначення авторства в епістолах М. Куліша	183
<i>Піддубна Н. В.</i> Вербалізація релігійних концептів в українських пареміях (на матеріалі «Галицько-руських народних приповідок»)	188
<i>Плотнікова Н. В.</i> Театралізована вистава «Маланка» як концепт української культури	196
<i>Процик І. Р.</i> «Мій дирдир». Футбольна лексика в малій прозі Андрія Бондаря	203
<i>Самсоненко Н. І.</i> Числовий ритм та мотив розділеності в російськомовному поетичному тексті (на прикладі поетичних творів Генадія Айгі, Юрія Ряшенцева та Юлії Олефір).....	211
<i>Янісів М. П., Ішук М. М., Ділай М. П.</i> Психологічні засади формування іншомовної дискусійної компетенції на основі художніх текстів	216

СТИЛІСТИКА І ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

<i>Белінська В. Є.</i> Мовний образ води у творчості П. Перебийноса	224
<i>Вегеш А. І.</i> Стилійстична роль літературно-художніх антропонімів роману «Червоний» Андрія Кокотюхи.....	231
<i>Горобець І. В.</i> Найтиповіші різновиди та прагмастилійстичні функції анафоричного повтору в мові сучасної української преси	238
<i>Зосімова О. В., Піскун О. Д.</i> Способи відтворення реалій в англійомовних перекладах поем Тараса Шевченка «Катерина» та «Наймичка»	244

<i>Калашиник Ю. І., Фесенко А. В.</i> Художнє дефініціювання світу в збірці Ю. Іздрика «Таке»: стилістико-синтаксичний аспект	252
<i>Уварова Т. Ю.</i> Особливості вербальної репрезентації образу «серця» в романі В. Шкляра «Праліс»	259
<i>Штонь О. П.</i> Мовні засоби вираження суб'єктивно-іронічної модальності в прозі Василя Слапчука	264

ІСТОРИЯ МОВИ

<i>Брайло Ю. І.</i> Топонім Сибір в українській поезії крізь призму діахронії	270
<i>Карікова Н. М.</i> Доробок Ольги Муромцевої в галузі культури української мови.....	279
<i>Ніка О. І.</i> Зміна модусу в українських казаннях кінця XVII ст.	288
<i>Пуряєва Н. В.</i> Літургійна лексика в староукраїнській лексикографії: специфіка перекладацької рецепції	294
<i>Сокіл Б. М.</i> Відстоювання прав руської (української) мови як урядової на всенародних вічах і зібраннях на території Східної Галичини під час Австро-Угорської монархії	305
<i>Сухенко В. Г.</i> Погляди на мовні інновації в наукових працях О. Г. Муромцевої	311
<i>Черемська О. С.</i> Лексикографія харківської філологічної школи періоду українського романтизму	316
<i>Черемська О. С., Жовтобрюх В. Ф.</i> Непромишність втіленого в слові	323

СОЦІОЛІНГВІСТИКА

<i>Клименко Л. В.</i> Досвід французької мовної політики: історичні аспекти і сучасні тенденції	328
<i>Цуркан Ю. О.</i> Неосемантизація як віддзеркалення соціодинаміки в сучасних українськомовних засобах масової інформації	337

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Валюх З. О.</i> Рецензія на монографію Н. В. Кутуза. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект	343
<i>Завальнюк І. Я.</i> Рецензія на монографію С. В. Харченко «Синтаксичні норми української літературної мови ХХ – початку ХХІ ст.».....	345
Відомості про авторів.....	351
Інформаційний лист	354